

Анна ЧОЛЕВА (София)

ПРИНЦИПИ ЗА СЪСТАВЯНЕ НА БЪЛГАРСКИ ТОПОНИМИЧЕН РЕЧНИК

Установяването на принципи за съставяне на Български топонимичен речник е свързано с изясняването на някои предварителни практически въпроси, отнасящи се най-вече до топонимичния материал. Преди всичко трябва да сме наясно с какъв материал разполагаме и дали той е достатъчен за започването на тази огромна работа. Повече от 1/3 и по-малко от половината от топонимичния материал у нас е събран и обработен. Откриваме го в три типа работи 1) публикувани топонимични монографии – 15, тук трябва да се причислят и някои отделни трудове, включващи оними; 2) обсъдени и чакащи отпечатване изследвания за отделни околии, както и кандидатски дисертации – 22; 3) събран и обработен в различна степен материал, но необсъден – 7; 4) събран топонимичен материал, но необработен. Това е почти всичко, с което разполагаме засега – резултат от 40-годишна събирателска дейност. Ако продължаваме, и бихме желали да съберем топонимичния материал от територията на страната в сегашните ѝ граници, и работим с тези темпове и по същия начин, то необходими са поне още 40 години. Събирането на топоними от терена отсега нататък ще става все по-трудно, не само защото трудно се намират надеждни информатори, но и по финансови съображения. Не можем да се надяваме, че в бъдеще ще имаме възможността да организираме и студентски експедиции пак по същите съображения. Става ясно, че нови материали вече трудно могат да постъпят, затова трябва да се постарасем поне събраните досега да не бъдат разпилени. Би било добре, ако бъде предоставен на

секция Българска ономастика в Института за български език събран, но все още необработен материал, като бихме разчитали на добрата воля на притежателите на този материал, а ние от своя страна да съдействаме за неговата откупка. Но не така стои въпросът с топонимите, които са били събрани по време на проведените през 60-те години и по-късно студентски експедиции в повечето университети в страната. Все още нямаме сведения за сегашното състояние на материалите. За тази проблеми говорим отдавна, но крайно време е те да намерят някакво разрешение. Не е необходимо да бъдат публикувани всички топонимични материали и едва тогава да се пристъпи към съставяне на топонимичен речник¹. Няма съмнение, че единственият приемлив начин за обработка на материала е електронният.

Много често, когато ономастите говорят за топонимия, включват в нея и ойконимията и хидронимията. Сега е наложително да се изясни и въпросът какъв тип речник бихме желали да правим – топонимичен, ойконимичен, хидронимичен или смесен, онимичен. Върху хидронимите има готова работа, която предстои да бъде отпечатана (И. Заимов, Български водопис), за ойконимите също са започнали изследвания. В такъв случай остава топонимията. Ако допуснем, че разполагаме с достатъчно топонимичен материал, който да покрива, ако не цялата територия на България в сегашните ѝ граници, то поне по-голямата част от нея, в състояние ли ще бъдем да направим такъв голям речник (от рода на *Místní jména v čechach. I – V*), какъв екип от специалисти трябва да участва в съставянето му и колко време е необходимо за неговото изработване?

Трябва да се изясни и въпросът какъв вид топонимичен материал ще се включи – микротопонимичен или макротопонимичен, от което ще зависи и видът на топонимичния речник – академичен, с по-големи подробности или научно-популярен, с определена практическа насоченост. От това ще зависи и доколко ще бъде наложително да се включи общият топонимичен материал, т. е. названията на отделни ниви, ливади и кории по имената на собствените (това са добре познатите топоними от синтактично съчетание прилаг. + съществ.). Изключвайки тези топоними, ще следва, че в Речника биха намерили място само имената с относителна

старинност или по-интересните от тях, тези с непрозрачна етимология, с по-особен строеж, както и старинни структурни типове.

За нуждата от създаването на регионални речници е споменавано многократно. Според някои от славистите ономасти този тип речници е за препоръчване – в тях авторите биха могли да използват доброто документиране на имената и всеотрядната лингвистична интерпретация². Освен това те биха послужили за по-нататъшното създаване на общонационален и общославянски речник. Би могло да се помисли и у нас за изготвянето на речници за отделни региони или области, като се започне с топонимията от тази част на България, за която има събран най-много материал. Естествено възниква и въпросът за събирането и обработката на топонимите от районите, в които е живяло и живее българско население извън държавните ни граници.

Основен остава въпросът за типа речник, който бихме желали да изготвим. Този проблем е обект на внимание на много колеги ономасти. Предпочитанията са най-различни: енциклопедически, тълковни, етимологически, исторически, регионални, както и обратни ономастикони. По принцип е необходимо създаването на всякакъв тип речници. Ние трябва да решим какъв речник най-много ни е нужен, ще има най-голямо практическо приложение и същевременно ще бъдем в състояние в по-кратки срокове да изготвим, като се съобразяваме и със сегашните възможности за печат с оглед обема на издания от такъв род.

Необходимостта от създаването на топонимичен речник в България се обуславя не само от нуждите на родната ни ономастика, но от цялостното развитие на славянската ономастика, от актуалността на проблемите, които стоят пред нея. Ние не би трябвало да изоставяме от работата по топонимичните речници в останалите славянски страни, за да не бъдем причина за забавянето на работата и по най-важния проект – Славянския ономастичен атлас. „Реализацията на този проект е невъзможна без лексикографската обработка на материала“. Освен това, „докато не бъдат създадени речници на всички топоними на отделните славянски езици, не можем да бъдем уверени в пълнотата на сравнявания материал“³.

Трябва да се уточнят и някои основни изисквания и принципи при съставянето на български топонимичен речник: 1) Относно заглавната дума – топонимите да бъдат записани според местния говор, без да се използва фонетична транскрипция, да се приведат и всички стари записи в писмени източници – грамоти, данъчни книги, актове и пр.; 2) Да бъде давана географска характеристика на именувания обект – да се посочи в кое населено място се намира, посока и разстояние от центъра. Не случайно точната локализация на онима се определя като едно от най-важните изисквания на съвременната ономастична работа. 3) Да се използва топонимичен анализ при изследване на онимите, а той включва – етимологичен анализ, словообразователен анализ, един типично ономастичен способ – реконструкция на имената и техните форми⁴. Тълкуването на топонимите трябва да изясни главно три неща – основата да бъде ясна (апелативът), да бъде ясно образуването, както топонимът да бъде семантично ясен и обоснован. При етимологизирането на топонимите е добре да бъдат цитирани всички предишни обяснения за тях.

При подготвянето на такъв обемен речник би трябвало да се уточнят и някои подробности – ще се предвижда ли създаването на отделна част или глава към Речника „Езикова характеристика на имената“, както и други приложения – класификация на имената, обратен речник и др. Ако се използват съкращения, то те трябва да бъдат уеднаквени. Бихме могли да ползваме съкращенията на селищата, въведени от Н. Ковачев⁵.

Проблемите, които възникват при съставянето на български топонимичен речник са много, но главният сред тях е недостатъкният топонимичен материал. Макар и с голямо закъснение, в сравнение с други страни, усилията ни в бъдеще трябва да бъдат насочени към създаването на такъв топонимичен речник, който да бъде полезен не само на нашата ономастика и за обществото като цяло, но съобразен със съвременните изисквания и перспективи на славянската ономастика.

БЕЛЕЖКИ

¹ Шрамек, Р. Теоретические и методологические принципы составления славянских ономастических словарей. – В: Перспективы развития славянской ономастики. М., 1980, 69.

² Подольская, Н. В. Обзор ответов на анкету об ономастических словарях. – В: Перспективы развития славянской ономастики. М., 1980, 245-249.

³ Шрамек, Р. Там же, 68-69.

⁴ Жучкевич, В. Общая топонимика. Минск, 1968, 103; Теория и методика ономастических исследований. М., 196, 204-205.

⁵ Ковачев, Н. Българска ономастика. В. Търново, 1982.